

10. Förberedelser inför samtal med barn

Kunskapsdokumentets innehåll

Kunskapsdokumentet innehåller information om och exempel på hur samtalsledare kan förbereda sig själv och barnet inför samtal med barn inom ramen för samarbetsamtal. När samtal ska hållas med barn är det angeläget att samtalsledaren först har haft förberedande samtal med föräldrarna.

Lagstiftning

När domstolen enligt 6 kapitlet 18 § föräldrabalken uppdragit åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresse anordna samarbetsamtal i syfte att nå enighet mellan föräldrarna får socialnämnden höra ett barn utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande (6 kap. 20 a FB).¹ (Se MFoFs kunskapsdokument om Vårdnad, boende och umgänge och Kunskapsdokument om Barnets bästa och barnets rätt att komma till tals).

När det gäller frivilliga samarbetsamtal enligt socialtjänstlagen framgår av förarbeten till föräldrabalken att när det gäller barns rätt att komma till tals är utgångspunkten att hänsyn ska tas till barnets vilja inte enbart vid domstolars bedömning utan även generellt vid socialnämndens hantering av frågor om vårdnad, boende och umgänge.²

FN:s kommitté för barnets rättigheter, Barnrättskommittén, har utarbetat allmänna kommentarer till några av artiklarna i FN:s konvention om barnets rättigheter. Enligt barnrättskommittén krävs åtgärder i fem steg för att förverkliga barnets rätt att bli hörd.³ Mer information om de fem stegen återfinns i avsnittet, Förbereda barnet före samtalet.

Samtalsledaren behöver anpassa samtalen till det enskilda barnet

För att kunna leda samarbetsamtal behöver samtalsledarna ha goda kunskaper om barn och barns behov och utveckling, samtal med barn, relationer människor emellan samt konflikthantering,⁴ för mer information om samtalsledares kompetens se MFoFs kunskapsdokument om samförstånds lösningar. Samtalsledare som avser att genomföra samtal med barn behöver anpassa sig till det enskilda barnet och till det sammanhang där samtalet ska äga rum.

¹ Prop. 2020/21:150 s. 150-151

² Prop. 1997/98:7 s. 43 och Prop. 2005/06:99 s. 47

³ Barnrättskommitténs allmänna kommentar reviderad version (2014)

⁴ SOU 1979:63 s. 97

Samtal med barn är ingen exakt vetenskap och det finns ingen enskild modell eller metod som kan användas i alla sammanhang och med alla barn. MFoFs utbildningsmaterial innehåller ytterligare ett antal kunskapsdokument om samtal med barn; inledning av samtal med barn, olika typer av att samtala med barn samt kunskapsdokument innehållande genomförandet av samtal med barn, tekniker, metoder och förhållningssätt. I utbildningsmaterialet ingår även två kunskapsdokument, triangulerande samtal samt barninkluderande samarbetsamtal som kompletteras med filmade föreläsningar och en animerad film som åskådliggör exempel på hur samtal med barn kan genomföras inom ramen för samarbetsamtal. En samtalsledare behöver således alltid göra en bedömning av vad som är relevant för det specifika barnet att samtala om och på vilket sätt samtalet bör ske.

Utgångspunkten för att samtala med barn är att ge alla barn möjlighet till delaktighet, oavsett ålder och mognad. Många av de dilemman och frågor som uppstår i samband med samtal med barn kan uppstå oavsett barnets ålder och mognad. Samtidigt är det naturligtvis skillnad på att möta ett spädbarn jämfört med en tonåring vilket kräver olika typer av förberedelser. I samtal med barn med funktionsnedsättningar kan det behövas ytterligare planering, förberedelser, kunskap och stöd i genomförandet.

Lika viktigt som att tillägna sig ny kunskap och nya erfarenheter om att samtala med barn är det att reflektera och diskutera tillsammans med kollegor. Avsikten med detta kunskapsdokument är även att skapa en god grund för att anpassa samtal med barn utifrån det specifika barnet samt inspirera till och utgöra en bas för sådana reflektioner och diskussioner.

Det är viktigt att både inbjudan till samtal och informationsmaterial är utformade på ett för barnet tillgängligt sätt. För yngre barn och barn som inte kan läsa är det bra om informationen är så bildbaserad som möjligt. Ett exempel på en barnanpassad inbjudan är att samtalsledaren med hjälp av ett kortare videosamtal presenterar sig själv. Exemplet gör det möjligt för barnet att få ett ansikte på vem det ska träffa och möjlighet för barnet att kunna ställa frågor till samtalsledaren innan mötet sker. En sådan inbjudan möjliggör också för samtalsledaren att fråga barn om de vill att mötet sker på annan plats än på kontoret.⁵ När det gäller datum och tid är det viktigt att låta barnet få styra så mycket som möjligt.

Förbereda barnet före samtalet

Som omnämnts ovan har Barnrättskommittén utarbetat allmänna kommentarer till några av artiklarna i FN:s konvention om barnets rättigheter innehållande åtgärder i fem steg. Ett av dessa steg är förberedelsen och i den ingår bland annat att informera barnet om dess rättigheter och att förklara hur, när och var samtalet kommer att äga rum och vilka som kommer att delta.⁶

Förberedelserna kan vanligtvis ske i form av information som skickas till barnet, eller som en del i en inbjudan. Informationen kan innehålla följande uppgifter och som anpassas till barnets ålder och mognad:

- Uppgift om adress med vägbeskrivning och tydliga anvisningar om hur barnet hittar rätt när barnet väl är på plats.
- En beskrivning av hur det ser ut i rummet eller ett foto av rummet där samtalen kommer att ske.
- Vem/vilka som kommer att delta i samtalen (gärna foto på den/de som barnet ska träffa).
- Kortfattad information om syftet med mötet.
- Information om barnet eller föräldrarna behöver förbereda sig på något sätt eller ta med sig något.
- Kontaktuppgifter till samtalsledaren.
- Information om att barnet kan ta med sig en viktig stödperson, utöver föräldrarna.

⁵ Erfarenheter från familjerättsverksamheter i Sverige (2021)

⁶ Barnrättskommitténs allmänna kommentar reviderad version (2014)

- Kortfattad information om vad de som arbetar på mötesplatsen gör och vad de har ansvar för.
- Barnanpassat informationsmaterial (eller länkar till sådant) som barnet och föräldrarna kan ta del av före mötet om de vill.⁷

Som tidigare nämnts är det viktigt att låta barnet få bestämma tidpunkten för mötet så långt det är möjligt utifrån att barnets inställning till att kunna delta i mötet kan påverkas av om det har behövt välja bort skolan eller andra aktiviteter. Ungdomar som har varit aktuella inom socialtjänsten framhåller vikten av att brevet adresseras till barnet och inte till föräldrarna. Om det är relevant och möjligt att göra det behöver bedömas utifrån det enskilda barnets situation. Ett alternativ kan vara att skriva barnets namn överst, och därunder föräldrarnas.

Skaffa information om barnet i förväg

En betydelsefull del av förberedelserna för samtalsledaren är att i förväg ta reda på så mycket som möjligt om barnet utifrån vad som är nödvändigt och möjligt för den specifika situationen. Det handlar om att ta reda på vem just det här barnet är och hur det kan berätta om sina erfarenheter eller ta till sig information. Samtidigt är det viktigt att vara medveten om risken för att samtalsledaren skaffar sig en förutfattad bild av barnet som inte stämmer. Barnet måste alltid ha möjlighet att få ge sin bild av hur det har det just nu, hur det har varit och hur det önskar att det blir i framtiden. Det kan vara bra att skaffa sig kunskap om barnets språkliga färdigheter, sociala mognad och typiska känslomässiga och beteendemässiga reaktioner.⁸

Viktig information om barnet inför ett samtal om samarbetssamtal kan också röra mer allmänna saker som rutiner och beteenden, fritidssysselsättningar, bästa kompisar med mera. Om barnet har en funktionsnedsättning eller andra särskilda behov behöver samtalsledaren skaffa sig kunskap om just den funktionsnedsättningen och om vilken betydelse den har för barnet. Samtalsledaren behöver också ta reda på om barnet behöver hjälpmedel och hur det vill ha det vid samtalet.

Information om barnet kan inhämtas från exempelvis barnet eller föräldrarna

Information om barnet inför ett samtal kan i vissa fall hämtas direkt från barnet eller föräldrarna. Information kan även finnas i relevanta handlingar som är knutna till barnet. I vissa fall kan andra professionella, som känner barnet, bidra med information. Om barnet har en diagnos kan det vara värdefullt att få information från en mer insatt läkare eller psykolog om vad diagnosen innebär för barnets förmåga att berätta och förstå.⁹ Även till exempel logoped, sjukgymnaster och specialpedagoger kan bidra med värdefull kunskap om hur barnet fungerar i vardagen. För information om lagar och regler avseende samtal med barn se kunskapsdokument, Barnets bästa och barnets rätt att komma till tals.

Frågor inför samtalet

Det finns också en del frågor som samtalsledaren kan behöva ställa sig själv för att vara så förberedd som möjligt inför samtalet.¹⁰

- Vad är syftet med samtalet?

Syftet med samtalet styr både upplägget och de metoder som ska användas. Är syftena flera är det viktigt att komma fram till hur det ska hanteras. Kan de olika syftena löpa parallellt under samtalet eller måste det ena syftet avlösas av ett annat? Detta kunskapsdokument är relaterat till informerande samtal och stödjande samtal inom ramen för samarbetssamtal.

- Hur påverkas samtalsledaren av samtalets tema?

⁷ Barnrättskommitténs allmänna kommentar reviderad version (2014)

⁸ Øvreeide H. (2010)

⁹ Cederborg A-C (2014)

¹⁰ FN:s kommitté för barnets rättigheter reviderad version (2014)

Det kan vara en fördel att reflektera över hur samtalsledarens egna föreställningar, upplevelser, tankar och känslor kring samtalets tema och syfte kan påverka samtalet.

Skapa en struktur för samtalet

En viktig förberedelse är också att planera en struktur för samtalet, som samtalsledaren sedan håller sig till. Det underlättar både för barnet och samtalsledaren. Om samtalet utförs i en viss ordning hjälper det barnet att berätta. Barnet kan känna sig tryggare och kan bättre förstå och hänga med i samtalet.¹¹ Samtidigt måste samtalsledaren vara beredd på att samtalet inte alltid blir som den har planerat och vara öppen för att anpassa sig efter barnets behov och önskemål. En grov indelning av samtalet kan vara i följande tre faser: Inledning, fördjupning och avslutning.

Frågor om konkreta och praktiska omständigheter

I förberedelsen ingår också att fundera kring mer konkreta och praktiska saker.

Viktiga frågor är i vilken utsträckning föräldrarna behöver vara med i samtalen, hur relationen mellan barnet och föräldrarna kan tänkas påverka samtalen och hur detta ska hanteras.

(Se MFoFs kunskapsdokument om triangulerande samtal och en modell om samtal med barn som beskriver samtal med barn med eller utan förälder/vårdnadshavare.)

Samtalsledaren behöver även bedöma barnets behov av tolk, och fundera över hur det kommer att påverka samtalet.

- Om och hur kan samtalet sammanställas eller antecknas?

Inför ett samtal behöver samtalsledaren fundera på om och hur samtalen ska antecknas, spela in eller på annat sätt sammanställa det barnet säger, för att utifrån det specifika sammanhanget skapa de bästa förutsättningarna för både samtalen och för hur barnets egna berättelser lämnas vidare till barnets föräldrar.

Oavsett hur dokumentationen görs är det viktigt att berätta för barnet hur det kommer att göras.

Samtalsledaren kan exempelvis förklara att det hjälper en att komma ihåg precis vad barnet säger och att det därför är viktigt.

Ett annat sätt är att spela in samtalet. Fördelen med det är att det i efterhand är möjligt att kontrollera vad som faktiskt sades under samtalet. Det minskar risken för att samtalsledaren noterar sin egen tolkning av vad barnet har menat, snarare än att återge vad barnet faktiskt sa. Om samtalet spelas in är det viktigt att uppfylla de krav och förutsättningar för ljudinspelningar som uppställs i författningar, exempelvis offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL, och dataskyddsförordningen (GDPR, The General Data Protection Regulation).

Ungdomar beskriver en känsla av kontrollförlust inför sådana sammanställningar eftersom de ofta inte har en aning om vad som faktiskt noteras i samtalet.¹² Som samtalsledare är det viktigt att fundera över hur sammanställningen eller anteckningarna kan göras transparent för barnet, det vill säga på vilket sätt och i vilken utsträckning barnet får ta del av den och ha synpunkter på den.

Ett sätt att göra barn delaktiga och hantera nämnda känsla av kontrollförlust kan vara att mot slutet av samtalet läsa upp det som antecknats om samtalet, eller låta barnet läsa sammanställningen i efterhand. På så sätt ges barnet också möjlighet att justera eller komplettera om det behövs. Det är också viktigt att informera barnet om hur och när innehållet i sammanställningen ska delges föräldrarna.

- Hur kan rummet och miljön anpassas?

En annan viktig fråga är hur samtalsledaren kan anpassa det rum och den miljö som har valts för samtalen. Barnrättskommittén har uttalat att barnet ska erbjudas en miljö där det kan komma till tals

¹¹ Mevil K., Lillevik O. och Edvardsen O. (2016)

¹² Maskrosbarn (2017)

och känna sig respekterat och tryggt.¹³ En lugn, barnvänlig miljö kan underlätta för barnet att berätta.¹⁴

För att skapa trygghet för barnet behöver rummet vara så lugnt och avskilt som möjligt. Samtal ska inte behöva avbrytas av telefonsignaler eller folk som kommer in i rummet eller hörs utanför. Ett barnanpassat rum bör präglas av att det även är anpassat till barnets rörelsebehov, det vill säga att det finns utrymme för barnet att resa sig och röra sig i rummet. Barnet ska också kunna välja mellan att sitta nära eller på lite avstånd från samtalsledaren. Vidare behöver samtalsledaren fundera över hur stolar och bord är placerade. Det är viktigt att inte samtalsledaren placerar sig själv mellan barnet och dörren. Vissa barn kan tycka att det är obehagligt att sitta med ryggen mot dörren. Här kan barnet ges möjlighet till delaktighet genom att samtalsledaren frågar barnet var det vill sitta eller ge barnet ett förslag som det kan ta ställning till. Rummet och miljön behöver ge en känsla av att det är anpassat för barn, att här har samtalsledare träffat barn förut och här bryr en sig om barn. För små barn kan sådana ansträngningar synas exempelvis genom att saker på väggarna hänger i ögonhöjd för barnen och inte högt ovanför.¹⁵

Som regel är det bra att ha ett bord emellan sig själv och barnet, både för att skapa ett nödvändigt avstånd och för att ha något att lägga material på. I många fall är det också bra att sitta snett emot varandra, för att barnet ska kunna välja om det vill ha ögonkontakt eller inte.¹⁶

Vissa barn har svårt att stå ut med den vuxnes forskande blick och har lättare att berätta om den vuxne sitter bredvid, så att båda ser åt samma håll.¹⁷

Det kan vara extra viktigt att inte eftersträva ögonkontakt om barnet har en neuropsykiatrisk problematik. Ögonkontakt kan upplevas som obehagligt och det kan vara svårt för barnet att samtala samtidigt som det ser någon i ögonen.¹⁸

Val av möbler kan också vara ett sätt att utjämna den maktobalans som ofta råder mellan den professionelle och barnet. Främst gäller det att se till att barnet i varje fall kommer i jämnhöjd med den vuxne.¹⁹

- Var ska mötet äga rum?

I de flesta sammanhang inom socialtjänsten finns det en plats eller ett rum som åtminstone för samtalsledaren är det mest naturliga valet för att genomföra samtal med barn. Ibland kan det finnas skäl att fråga sig om samtalet kan äga rum någon annanstans. En del barn tycker det är lättare att prata när samtalet inte sker på ett kontor. Fråga gärna barnet hur barnet vill ha det. Barnet kan också få förslag på mötesplats. Att låta barnet påverka valet av mötesplats kan vara viktigt för barnet, bland annat för att det minskar maktobalansen mellan den professionelle och barnet.²⁰ Barnet kan då välja en välbekant och trygg miljö, till exempel hemma hos sig, på ett café, på fritids eller i skolan. Samtalets syfte och sammanhang sätter ramar för vilka mötesplatser som är möjliga men det är ändå viktigt att sträva efter att låta barnet vara delaktigt i valet av mötesplats. Det är naturligtvis samtalsledarens ansvar att slutligen bedöma vilken plats som blir bäst för mötet och då också se till att sekretess kan upprätthållas.

Ett barn med erfarenhet av många kontakter med myndigheten eller verksamheten kan som omväxling behöva byta rum eller föra samtalet under en promenad.

Skolan kan å ena sidan vara en miljö som barnet känner sig trygg i och där det är enkelt att träffas. Å andra sidan kan ett samtal där med en utomstående samtalsledare väcka uppmärksamhet och leda till svårhanterliga frågor från andra barn.²¹

¹³ FN:s kommitté för barnets rättigheter reviderad version (2014)

¹⁴ Cederborg A-C (2014) och Socialstyrelsen (2018)

¹⁵ Socialstyrelsen (2018)

¹⁶ Øvreeide H. (2010)

¹⁷ Socialstyrelsen (2017)

¹⁸ Socialstyrelsen (2018)

¹⁹ Harder M. (2014)

²⁰ Maskrosbarn (2017) och Fängström K. (2017)

²¹ Cederborg A-C. (2014) och Øvreeide H. (2010)

Barnet kan också vilja ha förskolan eller skolan som en "fredad zon" som inte förknippas med svårigheter eller obehagliga samtal. Som i så många andra sammanhang gäller det att vara lyhörd och flexibel inför det enskilda barnet och den specifika situationen, och utifrån det bedöma vad som dels är bäst för barnet, dels är rimligt att genomföra.²²

Samtal via telefon, chatt eller sms

Alternativ till fysiska möten kan vara samtal via till exempel telefon, mejl, chatt eller sms. För vissa barn kan det upplevas som en lättnad att få skydda sig bakom en telefon eller en skärm, vilket kan göra det lättare att berätta. En del barn kan ha lättare att formulera sig skriftligen än muntligen. Det är naturligtvis individuellt hur barn vill ha det, men det behöver finnas alternativ till de fysiska mötena och samtalsledaren bör försöka att anpassa dessa så gott det går till barnets behov och önskemål.²³

Telefon är för de flesta samtalsledare ett självklart alternativ till att ses ansikte mot ansikte, åtminstone för kortare samtal. Andra sätt kan vara att mötas i videosamtal eller via digital textbaserad kommunikation som mejl, chatt och sms. En del samtalsledare använder redan sådana kanaler – i synnerhet sms – för att boka, bekräfta och påminna om mötestider med barn och föräldrar. Däremot är det mindre vanligt att ha längre, samtalsliknande kontakter via dessa kanaler.²⁴

När det gäller användning av digitala verktyg behöver samtalsledaren rådgöra med ansvariga i sin verksamhet innan kommunikationen börjar på det sättet, med tanke på IT-säkerhet och sekretess.

- Hur många och hur långa samtal?

Inför ett samtal behöver samtalsledaren planera hur långt det ska vara och ha tänkt över om det kan behövas flera samtal med barnet. Längden på samtalet behöver anpassas till det specifika barnets ålder, mognad och eventuella funktionsnedsättningar. Ett alternativ är att dela upp samtalet med pauser. Äldre barn kan ofta klara längre samtal. Restiden för barnet kan också vara en viktig aspekt när samtalsledaren planerar längden på samtalet. En lång restid kan motivera ett längre samtal. Notera också att samtal med tolk kräver en längre samtalstid. Om samtalsledaren respekterar barnets behov och avslutar samtalet i tid ökar möjligheterna till fortsatt samtal en annan gång.²⁵

Det kan finnas olika skäl till att ha mer än ett samtal med ett barn. Ofta finns det behov av flera samtal. Samtalsledaren kan behöva träffa barnet flera gånger för att barnet ska kunna lita tillräckligt på den vuxne för att vilja och våga prata om det som är viktigt. Att samtala om svåra saker tar på krafterna och barnet kan fort bli trött eller tappa koncentrationen. Det kan också behövas flera samtal för att barnet ska orka berätta färdigt eller orka ta till sig nödvändig information. Om samtalet rör sådant som väcker starka känslor eller är svårt att minnas startar ofta en process som kan väcka nya minnen och associationer efter samtalet. Dessa behöver fångas upp i nya samtal. Ytterligare ett skäl till att ha flera samtal är att det kan vara bra att träffa barnet vid olika tillfällen. Dagsformen och aktuella händelser kan tillfälligt påverka hur barnet mår, tycker och tänker och även förmågan att samtala. Ännu ett skäl till att träffas flera gånger kan vara barnets rätt till relevant information. Barnet kan behöva uppdateras om vad som händer eller har hänt. Dessutom rekommenderas samtal om exempelvis vad föräldrarna enats om och uppföljande samtal för att fungera som en form av att utvärdera samtalen med barnet om hur barnet uppfattat samtalen vilket både kan vara ett sätt att visa barnet respekt men även en källa till kunskap för samtalsledaren. Utifrån barns upplevelser kan samtalsledare utveckla sina egna och verksamhetens rutiner och metoder att samtala med barn vilket torde stärka barns delaktighet.

²² Ibid

²³ Maskrosbarn (2017)

²⁴ Agenda 2030 (2018)

²⁵ Langballe Å., Schultz J-H., Mevil K. och Lillevik O. (2016)

Förslag på diskussionsfrågor

På vilket sätt förbereder ni er för att samtala med barn?

På vilket sätt låter ni barn vara delaktiga i förberedelserna exempelvis påverkan av mötestid, plats för samtal?

Diskutera för- och nackdelar med gällande vårdnadshavarens/föräldrars närvaro i samtal med barn.

Vilka är för- och nackdelarna med två samtalsledare vid samtal med barn?

Hur mäter ni att barn uppfattar att de fått förutsättningar och möjligheter att få vara delaktiga om de vill och att de upplever att de har varit fria att beskriva sina erfarenheter, upplevelser och önskemål utifrån sina förutsättningar?

Referenser

- Barnets rätt 2. Om föräldraansvar m.m. (SOU 1979:63).
- Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister (Prop. 2020/21:150).
- Nya vårdnadsregler (Prop. 2005/06:99).
- Vårdnad, boende och umgänge (Prop. 1997/98:7)
- Agenda 2030 Hämtad från: <https://www.regeringen.se/regerings-politik/globala-malen-och-agenda-2030/17-globala-mal-for-hallbar-utveckling/> 2018.
- Att samtala med barn Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården – Socialstyrelsen; 2018.
- Att synliggöra normer i socialtjänsten - med hbtq-perspektiv. Socialstyrelsen; 2017.
- FN:s kommitté för barnets rättigheter. Barnrättskommittén allmänna kommentar nr 12. Barnets rätt att bli hörd. Stockholm. Översättning Barnombudsmannen. Reviderad version Stockholm; 2014.
- Fängström K. "I´don´t remember anything". Optimising the choice of method when interviewing preschoolers. Doktorsavhandling. Uppsala: Uppsala universitet. Uppsala; 2017.
- Cederborg A-C. Att lyssna på barn och ungdomar. I: Cederborg A-C, red. Barnperspektiv i socialtjänstens arbete. Gleerup. Malmö; 2014.
- Harder M. Kommunikation med barn vid hälsobesök inom barnhälsovård. I: Söderbäck M. red. Kan det vara människohandel? Länsstyrelsen. UNICEF Sverige. Stockholm; 2015.
- Kommunikation med barn och unga i vården. Liber AB. Stockholm: 2014.
- Langballe Å. och Schultz J-H. Elever utsatt for vold og Selsuelle overgrep - samtalen som redskap for å oppdage og hjelpe. I: Mevil K., Lillevik O. och Edwardsen O, red. Vold mot barn Teoretiske, juridiske og praktiske tilnaerminger. Oslo: Gyldendal akademisk. Oslo; 2016.
- Maskrosbarn. Intervjuer med ungdomar och workshop med ungdomar och socialsekreterare; 2017.
- Prata med mig! En vägledning om att samtala med barn för dem som arbetar inom socialtjänsten. Barne og likestillingsdepartementet. Översättning Stockholms stad. Oslo; 2009.
- Utreda barn och unga: handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen. Socialstyrelsen. Stockholm: 2015.
- Øvreeide H. Samtal med barn: metodiska samtal med barn i svåra livssituationer. Studentlitteratur. Lund; 2010.